УДК 347.77-042.2:004.8(045)
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-5/42

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ, СТВОРЕНИХ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

LEGAL REGULATION OF INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS CREATED BY ARTIFICIAL INTELLIGENCE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF FOREIGN AND UKRAINIAN LEGISLATION

Тараненко О.М., к.і.н., доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У зв'язку зі зростанням використання штучного інтелекту у різних сферах життя, стає актуальним питання правового регулювання об'єктів інтелектуальної власності створених за допомогою штучного інтелекту. У статті комплексно досліджено проблему правового регулювання об'єктів інтелектуальної власності, створених штучним інтелектом у правовому просторі України та деяких зарубіжних країн. У дослідженні штучний інтелект розглядається як новий і вже існуючий суб'єкт правовідносин. Автором проаналізовано досвід провідних іноземних держав у правовому регулюванні об'єктів створених за допомогою використання штучного інтелекту. Крім того, проаналізовані європейські доктринальні підходи до визначення штучного інтелекту відображені в Рекомендаціях Ради зі штучного інтелекту та Європейською комісією. Опрацювавши законодавство Великої Британії з'ясовано, що хоч особа, яка здійснила генерування твору за допомогою комп'ютера вважається автором, однак особистих немайнових прав на цей твір у такої особи не виникає. Водночас виявлено, що політика Сполучених Штатів Америки в цьому плані є абсолютно протилежною – якщо об'єкт є результатом генерації штучного інтелекту, то авторські права на нього не виникають в жодного суб'єкта. Проаналізувавши норми законодавства Європейського Союзу про штучний інтелект, констатовано той факт, що ними так і не визначено питання обрання моделі правового регулювання об'єктів створених за допомогою штучного інтелекту. Автором досліджено положення Закону України «Про авторське право і суміжні права» про право особливого роду (sui generis) на неоригінальний об'єкт, згенерований за допомогою штучного інтелекту. Виявлено наявність проблемних аспектів в законодавстві України стосовно регулювання авторських прав на твори, створені за допомогою штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, об'єкти інтелектуальної власності, правове регулювання, право особливого роду, комп'ютерна програма.

With the increasing use of artificial intelligence in various spheres of life, the issue of legal regulation of intellectual property objects created with the assistance of artificial intelligence becomes relevant. The article comprehensively examines the problem of legal regulation of intellectual property objects created by artificial intelligence in the legal space of Ukraine and some foreign countries. In the study, artificial intelligence is considered as both a new and existing subject of legal relations. The author analyzes the experiences of leading foreign states in the legal regulation of objects created through the use of artificial intelligence. Additionally, European doctrinal approaches to defining artificial intelligence as reflected in the Recommendations of the Council on Artificial Intelligence and the European Commission are analyzed. By reviewing the legislation of the United Kingdom, it is clarified that although the person who generates a work using a computer is considered the author, they do not acquire personal non-property rights to this work. Simultaneously, it is found that the policy of the United States in this regard is diametrically opposite – if the object is the result of artificial intelligence generation, no copyright arises in any subject. Analyzing the norms of European Union legislation on artificial intelligence, it is noted that they have not yet addressed the question of choosing a legal regulation model for objects created through artificial intelligence. The author examines the provisions of the Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» regarding the sui generis right to a non-original object generated through artificial intelligence. The presence of problematic aspects in Ukrainian legislation regarding the regulation of copyright to works created through artificial intelligence is identified.

Key words: artificial intelligence, intellectual property objects, legal regulation, sui generis, computer program.

Постановка проблеми. Нові комп'ютерні технології радикально змінили підхід до творчості та її сприйняття. Вони відіграють важливу роль у створені музичних, архітектурних, наукових творів, тощо. Проте якщо донедавна такі технології сприймалися лише як допоміжний інструмент для створення митцем своєї роботи, то XX ст. внесло свої корективи, поставивши штучний інтелект в один ряд з митцями. Це породило численні дискусії, а правові системи держав світу виявились не готовими до визнання штучного інтелекту рівним фізичній особі-творцеві. В той час, коли технології та суспільні тенденції є прогресивними, законодавство залишається консервативним, а в деяких випадках внесення змін до нього суперечить його основам та базовим принципам, а отже існує дисбаланс між новими аспектами об'єктивної дійсності та чинними нормативно-правовими актами.

На сьогодні існує багато творів науки, літератури, мистецтва, створених штучним інтелектом, хоча колись це здавалось неможливим. За даних обставин у світовій спільності постало питання: як визначати правовий статус такого суб'єкта як штучний інтелект у сфері інтелектуальної власності?

Стан опрацювання проблематики. Значний внесок у дослідженні проблемних аспектів правової охорони та правового регулювання об'єктів інтелектуальної власності, створених штучним інтелектом здійснили іноземні науковці: А. Тюрінг, Д. Баррат, Е. Хорвіц, Н. Бостром, Д. Дайсон, К. Келлі, Р. Кало, П. Асаро. Серед українських дослідників активно досліджують окреслену проблематику М. Дубняк, К. Зєров, Г. Андрощук, А. Кодинець, Д. Коваленко, М. Уткіна, О. Єфімчук, О. Кривецький, Ю. Капіца, І. Якубівський та інші. Водночас, динамічність змін, розвиток законодавства, наукових праць, підвищує актуальність окресленої теми та обумовлює доцільність подальших досліджень.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі правових норм провідних країн світу та України, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, які створюються штучним інтелектом, та формуванню підходів до визначення статусу творчих результатів, згенерованих штучним інтелектом.

Виклад основного матеріалу. За визначенням даним Європейською комісією у 2018 р., штучний інтелект відноситься до систем, які демонструють інтелектуальну поведінку, аналізуючи навколишнє середовище і вживаючи заходів – з певним ступенем автономії – для досягнення конкретних цілей [1].

Також визначення цього терміну знайшло своє відображення в документі під назвою Рекомендація Ради зі

штучного інтелекту, прийнятій 22.05.2019 р. та зміненій 08.11.2023 р., яка визначає штучний інтелект, як «машинну систему, яка для досягнення явних чи неявних цілей робить висновки на основі вхідних даних, які вона отримує, про те, як генерувати вихідні дані, такі як прогнози, контент, рекомендації або рішення, що можуть впливати на фізичне чи віртуальне середовище» [2].

Аналіз досвіду іноземних держав у правовому регулюванні об'єктів створених за допомогою використання штучного інтелекту є важливим елементом повноцінного дослідження питання правового регулювання цих об'єктів, в цілому. Проаналізуємо цей досвід на прикладі деяких провідних країн світу.

У Великий Британії правове регулювання об'єктів згенерованих штучним інтелектом здійснюється за допомогою Закону «Про авторське право, промислові зразки та патенти» 1988 р. (Copyright, Designs and Patents Act). Так, відповідно до ст. 9 (3) Закону, у випадку, коли літературний, драматичний, музичний або художній твір, створеного за допомогою генерації комп'ютера, автором вважається особа, яка вжила необхідні для створення твору заходи [3].

Ознайомлення з іншими положеннями цього закону дає підстави стверджувати, що хоч особа, яка здійснила генерування твору за допомогою комп'ютера вважається автором, однак особистих немайнових прав на цей твір у такої особи не виникає. Підтвердженням цього, зокрема, є положення:

– ст. 77, яким закріплюється немайнове право бути ідентифікованим як автор або режисер, зі свого боку ст. 79 (2) визначає перелік творів на які не поширюється дія цього права, серед них можна побачити і п. (c) – будь-який твір створений за допомогою комп'ютера [3];

– ст. 80, яким закріплюється немайнове право заперечувати проти принижуючого використання твору, при цьому, дія цього права не поширюється на будь-який твір створений за допомогою комп'ютера (ст. 81 (2) [3].

У свою чергу, згідно з змістом ст. 12 (7), авторське право на твір, створений за допомогою комп'ютера, втрачає чинність після закінчення 50 років з моменту закінчення календарного року, в якому твір було створено [3]. Отже, в цьому випадку мова йде про строк чинності майнових прав на такий твір.

Так само Австралійське і Європейське патентне відомство у багатьох випадках визнавали і надавали патентні права тільки на об'єкти, створені людиною. Деякі країни вважають за краще визнати зусилля, прикладені для створення штучного інтелекту, який надає творчий контент. До таких країн належать Індія, Великобританія, Ірландія, Нова Зеландія і Гонконг. Отже, програміст штучного інтелекту отримує авторство творів [4, 62].

Що стосується Сполучених Штатів Америки, то Закон США «Про авторське право» від 1976 р. (Copyright Law of the United States) не містить жодних згадок про створення твору літератури, мистецтва, науки за допомогою штучного інтелекту, комп'ютера, машиною, тощо, а що найголовніше не встановлює сутності та критеріїв за допомогою яких можна визначити оригінальність того чи іншого твору [5]. Тому для встановлення певної ясності в цьому питанні розглянемо компендіум практики Бюро реєстрації авторських прав США, яке, як зрозуміло з назви, здійснює реєстрацію авторського права в США.

Так, в секції 102.4 Розділу 100 Компендіуму, Бюро реєстрації авторських прав звертає увагу на існування проблеми неоднакового тлумачення Закону «Про авторське право» від 1976 р., що часто полягає у вирішенні судом питань, які прямо не врегульовані цим законом, розробленні певних стандартів, додаткових вказівок. В якості прикладу Бюро приводить саме відсутність законодавчого пояснення встановлення необхідного рівня творчості для того, щоб твір вважався авторським. Розділ 102(а) Закону стверджує, без подальшого уточнення, що «авторське право поширює свою охорону... на оригінальні авторські твори, зафіксовані на будь-якому матеріальному носії, відомому або розробленому пізніше, за допомогою якого вони можуть бути сприйняті, відтворені або іншим чином передані безпосередньо або за допомогою машини чи пристрою» [6].

Крім цього, для з'ясування певних аспектів оригінальності, вказаний розділ відсилає до Розділу 300 Компендіуму, секція 306 якого зазначає, що умовою для реєстрації оригінального авторського твору, є створення цього твору людиною. Бюро реєстрації авторських прав США наголошує на тому, що у випадку встановлення факту створення твору не людиною, в нього не залишається нічого іншого, як відмовити в реєстрації такої заявки [6].

Репрезентативні приклади, які не відповідають вимозі людського авторства, наведені в секції 313.2, серед них, зокрема, можна виокремити:

– твори, створені природою, тваринами або рослинами;

– твори нібито створені божественними або надприродними істотами (як виняток можлива реєстрація твору у випадку зазначення в заявці або депозитній копії (копіях) твору того, що він був натхненний божественним духом);

– твори, створені машиною або просто механічним процесом, який працює випадково або автоматично без будь-якого творчого внеску або втручання автора-людини [6].

Додаючи до останнього, вирішальним питанням у встановленні можливості охорони об'єктів створених за допомогою штучного інтелекту полягає в тому, чи є результат використання машини у створенні твору в основному авторським твором людини, де комп'ютер (або інший пристрій) виконує роль лише допоміжного інструменту, або чи традиційні елементи авторства у творі (літературне, художнє або музичне вираження або елементи підбору, аранжування тощо) насправді були задумані і виконані не людиною, а машиною [6].

Проривним кроком в питанні правового регулювання штучного інтелекту, його функціоналу стало прийняття першого в світі закону про штучний інтелект, ухваленого 13 березня 2024 р. Європейським парламентом предметом якого є забезпечення високого рівня захисту здоров'я, безпеки та основних прав, закріплених у Хартії, що включає демократію, верховенство права та захист навколишнього середовища. Зокрема, цим законом забороняється розпізнавання емоцій в освітньому та професійному середовищі, соціальний скоринг, прогноз та маніпулювання людською поведінкою або вразливими місцями за допомогою штучного інтелекту [7]. Незважаючи на це, на відміну від України, ані цим, ані іншими законодавчими актами ЄС, так і не визначено питання обрання моделі правового регулювання об'єктів створених за допомогою штучного інтелекту.

Щодо України, то в нашій державі тривалий час було відсутнє як законодавче визначення поняття штучного інтелекту так і регулювання правового режиму об'єктів, згенерованих штучним інтелектом.

На законодавчому рівні України, визначення поняття «штучний інтелект» закріплено в схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Відповідно до її змісту: «штучний інтелект – організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань» [8].

Натомість аналіз Закону України «Про авторське право та суміжні права» дає підстави стверджувати про фактичне прирівнювання штучного інтелекту до комп'ютерної програми. Так, згідно з п. 26 ст. 1 Закону: «комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи в будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером (настільним комп'ютером, ноутбуком, смартфоном, ігровою приставкою, смарт-телевізором тощо), які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату, зокрема операційна система, прикладна програма, виражені у вихідному або об'єктному кодах» [9].

Серед вітчизняних науковців висловлювалися різні пропозиції щодо законодавчого регулювання правового режиму об'єктів інтелектуальної власності, згенерованих штучним інтелектом. Так, К. Зеров виокремив шість наукових підходів щодо правової охорони об'єктів, згенерованих системами штучного інтелекту, серед яких:

– недоцільність правової охорони об'єктів, що згенеровані комп'ютерними програмами;

– (не) можливість їх охорони авторським правом як оригінальних творів;

– запровадження новітньої ітерації теорії фікції та введення особливого правового статусу для систем штучного інтелекту;

– охорона окремих згенерованих об'єктів за допомогою суміжних прав;

– охорона згенерованих об'єктів за допомогою спеціального правового режиму в межах авторського права;

– охорона згенерованих об'єктів за допомогою права sui generis [10, с. 27–32].

Останній з підходів дослідник вважав «найбільш прийнятним і таким, що заслуговує на підтримку, до імплементації» [10, с. 33].

Підхід щодо застосування права sui generis стосовно текстів, звукозаписів та відеозаписів, що створюються штучним інтелектом, з виключенням вимог щодо оригінальності та ідентифікації автора розвивав і Ю. Капіца. На його думку, об'єкти, що створюються за допомогою штучного інтелекту, можуть розглядатися, як інформація. Відповідно, у Цивільному Кодексі України та у Законі України «Про інформацію» може бути визначено підстави набуття майнових прав на інформацію, що створюється штучним інтелектом, обсяг прав, термін дії прав, випадки вільного використання тощо [11, с. 53].

На думку Д. Прилипко, надання штучному інтелекту правового статусу автора видається спірним та не зовсім коректним, адже штучний інтелект не здатен користуватися авторськими правами та захищати їх, не здатен нести відповідальність за шкоду, завдану створеним об'єктом третім особам [12, с. 20].

Зрештою, ідея правової охорони об'єкта, згенерованого штучним інтелектом, за допомогою права особливого роду (sui generis) була сприйнята в законодавстві України, проте не в Законі України «Про інформацію», а в новому Законі України «Про авторське право і суміжні права», у ст. 33 якого передбачено право особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою [13, с. 358].

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта є неоригінальним об'єктом [9].

Виходячи із цього І. Якубівський виділяє наступні ознаки неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою:

1) відмінність від вже існуючих подібних об'єктів. Тобто якщо об'єкт, виданий комп'ютерною програмою, повторюватиме, копіюватиме інші, вже існуючі об'єкти, то охоронятися правом особливого роду (sui generis) він не буде. В даному випадку «неоригінальність» як характеристика об'єкта, про який йдеться у ст. 33 Закону, вказує на те, що він не є безпосереднім результатом творчої діяльності людини;

2) є результатом функціонування комп'ютерної програми;

3) відсутність безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Тобто комп'ютерна програма автономно генерує відповідний текст, зображення звуки тощо без впливу на процес такого генерування з боку людини. Ця ознака відрізняє неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, від творів, створених фізичними особами із використанням комп'ютерних технологій. В другому випадку фізична особа як автор своєю інтелектуальною працею створює твір, здійснюючи визначальний вплив на вибір творчих рішень, контролюючи та спрямовуючи цей процес, і при цьому використовує комп'ютерну техніку та відповідне програмне забезпечення в якості засобу (інструменту) створення твору. Відповідно, отриманий в результаті цього об'єкт буде твором і охоронятиметься авторським правом на загальних засадах [13, с. 359].

Однак законодавство детально не регламентує способу та критеріїв визначення внеску користувача штучного інтелекту у створення того чи іншого твору літератури, мистецтва, тощо, адже в будь-якому випадку створення навіть неоригінального, за думкою законодавця, твору є неможливим «без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта», адже фактично такою участю є введення вхідних даних на основі яких штучний інтелект і створює такий об'єкт, а це, зі свого боку, вказує на потребу певного законодавчого вдосконалення цих правових норм.

Згідно із ч. 2 ст. 33 Закону України «Про авторське право та суміжні права» суб'єктами права особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, можуть бути – автори такої комп'ютерної програми, їх спадкоємці, особи, яким автори чи їх спадкоємці передали (відчужили) майнові права на комп'ютерну програму або правомірні користувачі комп'ютерної програми. Крім того, законодавство передбачає можливість визначення умов належності права особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані відповідними комп'ютерними програмами, за допомогою договору [9].

Погоджуючись із думкою І. Якубівського, вважаємо, що наведена норма Закону сформульована не зовсім вдало. По-перше, формулювання «можуть бути» є нечітким, оскільки окреслює лише потенційне коло суб'єктів, які в принципі можуть набувати право особливого роду на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою. Сюди належать як правоволодільці (суб'єкти, яким належать майнові права інтелектуальної власності на комп'ютерну програму), так і «правомірні користувачі» (наприклад, ліцензіати). По-друге, сама по собі належність особі майнових прав інтелектуальної власності на комп'ютерну програму чи права на її використання за ліцензійним договором не може бути достатнім для визнання за такою особою статусу суб'єкта права особливого роду на згенерований такою комп'ютерною програмою об'єкт [13, с. 359].

Виникнення права особливого роду (sui generis) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, є наслідком факту його генерування, момент здійснення якого вважається початком дії цього права [8].

Важливим є те, що суб'єктам права особливого роду (sui generis) належить лише майнові права на неоригінальний об'єкт (строк чинності яких спливає через 25 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком, в якому згенеровано неоригінальний об'єкт), при цьому,

у результаті його створення, особисті немайнові права не виникають [9], і це зрозуміло, адже такий суб'єкт не вважається автором.

Висновки. Таким чином, можна констатувати той факт, що проблеми правового регулювання об'єктів інтелектуальної власності, створених штучним інтелектом існують не лише в Україні, а й в багатьох країнах світу.

Проаналізувавши зарубіжний досвід правового регулювання об'єктів згенерованих штучним інтелектом, ми дійшли висновку, що підхід кожної країни до регулювання цього питання відрізняється. Якщо відповідно до законодавства Великої Британії, у особи, яка використала штучний інтелект для створення певного творчого продукту виникають майнові права інтелектуальної власності на нього, то політика США в цьому плані є абсолютно протилежною – якщо об'єкт є результатом генерації штучного інтелекту, то авторські права на нього не виникають в жодного суб'єкта. Натомість на рівні ЄС це питання досі залишається відкритим.

Українським же законодавцем при визначенні моделі правового регулювання об'єктів створених шляхом генерації систем штучного інтелекту було обрано правове регулювання вказаних об'єктів, шляхом застосування до них права особливого роду (sui generis). Зміст права особливого роду (sui generis) на неоригінальний об'єкт, створений за допомогою штучного інтелекту, становлять майнові права, які є аналогічні авторським правам, і обмежені встановленим законом строком чинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Independent High-Level Expert Group On Artificial Intelligence Set Up By The European Commission. A Definition Of AI: Main Capabilities And Disciplines. URL: https://ec.europa.eu/newsroom/dae/document.cfm?doc_id=56341 (дата звернення: 04.03.2024).
2. OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449) URL: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449 (дата звернення: 23.05.2024).
3. Copyright, Designs and Patents Act 1988. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/contents (дата звернення: 23.05.2024).
4. Андрощук Г. Штучний інтелект і інтелектуальна власність: проблеми регулювання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління,* 2021. № 2(14). С. 58–78.
5. Copyright Law of the United States. URL: https://www.copyright.gov/title17/title17.pdf (дата звернення: 23.05.2024).
6. Compendium of the U.S. Copyright Offices Practices, Third Edition (official version, January 28, 2021) URL: https://www.copyright.gov/comp3/docs/compendium.pdf (дата звернення: 23.05.2024).
7. Artificial Intelligence Act European Parliamen URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5662-2024-INIT/en/pdf (дата звернення: 23.05.2024).
8. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-р (дата звернення: 24.05.2024).
9. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20 (дата звернення: 24.05.2024).
10. Зеров К.О. Огляд теоретичних підходів щодо правової охорони об'єктів, згенерованих системами штучного інтелекту у сфері авторського права і суміжних прав. *Теорія і практика інтелектуальної власності.* 2021. № 6. С. 25–37.
11. Капіца Ю.М. Тексти, музика, зображення, що створюються штучним інтелектом: до визначення моделі правової охорони. *Інформація і право.* 2021. № 1(36). С. 45–54.
12. Прилипко Д. Штучний інтелект та авторське право. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2021. № 2. С. 15–22.
13. Якубівський І.Є. Цивільно-правовий режим об'єктів, згенерованих штучним інтелектом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету,* 2024 Серія ПРАВО. Вип. 82: Ч. 1. С. 355–361.